

AHAC
Knjiga o Dušanu Pirjevcu

Ahac ni prva knjiga o Dušanu Pirjevcu. A ob stoletnici rojstva partizana, upornika, »notranjega« disidenta in profesorja, ki je v kratkem življenju pustil neizbrisno sled na mnogih generacijah, želimo počastiti spomin nanj s knjigo, v kateri bo imel besedo sam – pa tudi drugi. O Pirjevcu je bilo že veliko napisanega, zato je toliko bolj dragoceno, da ga po stotih letih ugledamo tudi z intimne plati in na junaškem ozadju narodnoosvobodilnega boja, revolucije in partizanstva, ki jim je z vsem srcem pripadal do smrti, razumemo njegovo burno življenjsko pot; ta ni potekala samo v družbenopolitičnem življenju ali za katedrom, temveč tudi zasebno.

Zato bo v prvem delu knjige spregovoril sam – pisma z Marjeto Vasič ga kažejo kot tenkočutnega ljubimca in moža. V vojni vihri na daljavo skrbi za svojo mlado, ranjeno soprogo, in za hči, ki je komaj ugledala luč sveta. Pisma so z nepogrešljivo pomočjo prav te hčere, Alenke Pirjevec, tukaj objavljena prvič. To sicer ne velja za Dnevnik iz zapore in *Dnevnik in spominjanja* – objavila ju je že *Nova revija* – vendar sta to globoka dnevnik, napisana na dah in v stiski in v smrtnem strahu in v kritiki časa in v filozofski, poglobitvi. S primerjavo z rokopisom smo uspeli dopolniti Pirjevčev *Dnevnik in spominjanja*: portret partizana Ahaca, ki se je v sporu s partijo prelevil v znamenitega profesorja primerjalne književnosti in malo pred smrtjo pisal samo zase; in izkazalo se

je, da tudi za druge. Zelo osebni zapisi nas popeljejo v minuli svet takih in drugačnih sodobnikov, kulture in politike, ki je Pirjevcu hotela odvzeti tisto najdražje – biti partizan. Razkrijejo nam človeka biti in časa, pronicljivega profesorja, kritičnega do oblasti; in moža, ki je vedel, da bo slej ko prej izgubil službo.

Vrtinec Pirjevčevih dnevniških zapisov in pisem odlično dopolnjujejo prispevki v drugem delu, ki so prav tako preplet javne in zasebne podobe: na eni strani je človek akcije, slavna in »problematična« persona, o kateri so se spletale razne izmišljene, nikoli dokazane govorice o dogajanju med drugo svetovno vojno in na Filozofski fakulteti (in te niso ponehale niti po smrti), na drugi pa strogi oče in ljubeči mož, ki je cenil lepoto, tudi žensko, okoli sebe. Zato temeljita razprava Andreja Inkreta o njegovi partizanski izkušnji tlakuje pot iskrivim spominom njegove hčere Alenke; za očetovo dobro ime se je na sodišču borila tudi po njegovi smrti. Kajti težave so bile neizbrisni del Pirjevčevega življenja – njegov dosje službe državne varnosti je proti koncu življenja postajal vedno bolj obsežen. Preiskal ga je Peter Vodopivec in razkril zgodbo o profesorju, ki so ga študentje oboževali, nekateri visoko izobraženi sodobniki, pravzaprav sodelavci, pa so ga hoteli prisiliti, naj opusti profesuro na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo. Ne nazadnje se je prav zaradi močnega vpliva literarnozgodovinskega in teoretskega raziskovanja, ki ga je razvijal v obsežnih in nepozabnih študijah v zbirki Sto romanov, učvrstil kot prodoren znanstvenik in »filozofski guru« za mlado generacijo intelek-

tualcev, tedaj še študentov. S perspektive sedanjosti se je zato na »zadnji govorilni uri« pri profesorju oglasil Boris A. Novak.

Dušan Pirjevec je imel zveste privrženca in goreče nasprotnike. Več kot štiri desetletja po njegovi smrti pa so miselni svetovi, ki jih je razprl, še vedno izziv za današnji, ne preveč lahkotni čas življenja. Čeprav ga je obsedala smrt, je v Pirjevčevi misli duh vitalnosti in brezkompromisne upornosti in železne doslednosti. Za podobo urejenega, preciznega profesorja tli duh upornišтва mladih dni in želje po uživanju »tega stvarnega, otipljivega sveta, teh dreves in sonca in neba«.

Naj bralca ta knjiga popelje v svet, ki še dolgo ne bo minil.

I.

Dopisovanje med Dušanom Pirjevcem in Marjeto Vasič

Koroška –

Na položaju, 9. 1944* /.../

Dragi moj Dušan!

Pišem ti nekje v hribih – sicer pa na Koroškem to drugače ni mogoče. Naj ti povem, kako smo potovali? V splošnem dobro, le vode ni manjkalo ves čas; hitro pa tudi, saj bomo jutri že na K3. Prav na uho naj ti povem, da je pot /.../ precej naporna, tako da sta že Kosta in Johan sklepala o tem, da bi ostala v celovškem okrožju. Zaenkrat še ne vem, kako bom naredila, mislim pa, da če sem zmoгла do tu, bom zdržala pa še naprej. Veš, kadar mi je najhuje, kadar preživljam krize, takrat se spomnim, kaj sem in spomnim se tudi, da sem žena tistega Ahaca, ki je »dal skozi« koroško zimo in tri leta partizanstva; pa gre, mora iti; noge se mi premikajo po taktu: Dušan, Dušan ...

Ne misli pa, da sem slabe volje, nasprotno: sem polna optimizma, vodim »pevski zbor« in mi ne

* Papir je strgan, zato ni mogoče ugotoviti, kateri mesec je. Alenka Pirjavec domneva, da je oktober ali november, saj je bila tedaj Marjeta Vasič že noseča. Prav tako znamenje /.../ po celotni knjigi pomeni, da je bil papir bodisi raztrgan bodisi ga ni bilo mogoče prebrati. (Op. ur.)

zmanjka smeha; sploh se vsi zelo dobro razumemo in Johan je res dobra duša. Še nekaj z Johanom v zvezi: zamenjala sem z njim brzostrelko za pištolo, ker mi je bila brzostrelka pretežka; sedaj lažje hodim. Upam, da mi ne zameriš tega nevojaškega dejanja.

Danes sije sonce, spomini mi uhajajo na najino srečo v bunkerju (ne misli pa, da samo danes); pa še nekaj Dušan: zdi se mi, da zgodbica o malem Ahacu (ali Marjeti) ni več zgolj zgodbica. Ne morem še tega trditi z gotovostjo, sporočila ti bom čez nekaj dni. Kaj čutim pri tem? Srečo, srečo ... Pomisli, če je to res, potem mi bo to malo nerojeno bitje v meni dajalo poguma za nemogoče stvari, ponosna sem, če mu bom pozneje kdaj lahko pripovedovala, v kakšnih prilikah je bilo spočeto, da je plod najine globoke ljubezni, da je z mano prehodilo skoraj vso Koroško. Dušan, moj zlati, vem, da bi bil tudi ti srečen in ponosen! Veš, kar hudo bi mi bilo, če bi to pot ne bilo res. Ob mislih na najinega otroka me navdaja nekak poseben, topel občutek, ki Ti ga ne morem popisati; če bi me videl, bi mi ga gotovo čital z obraza. Tudi jaz vidim pred seboj Tvoj obraz, ko mi praviš: »Kako je, mlada mamica?«

Težko mi je, ko Te ni poleg; vendar pa te ves čas vidim in čutim, četudi prav izrecno ne mislim nate. Predno sem šla, ti niti nisem prav iskreno čestitala k tvojemu odlikovanju; no, vzemi na znanje to danes. Dušan, pridite kmalu za nami, tudi jaz se bom kmalu vrnila – že štejem dneve. Piši mi, dolgo pismo mi piši, kmalu mi piši, ne veš, kako bom tega vesela. Morda se ti zdi moje pisanje danes precej čustveno, a pomi-

sli, da je pisano v razpoloženju, ko pričakujem nekaj velikega za naju oba.

Dragi Dušan, poljubljam Te – in če sva že dva, Ti pošiljam poljube tudi od onega malega, malega ...

Tvoja Marjeta

P. S. Ahac, rada Te imam, grozno rada!

1. 1. 1945

Dragi moj Dušan!

Ne vem, če boš dobil to pismo, a pisati Ti moram.

Smo v 2. bataljonu in praznujemo novo leto. Pri nas se je zgodilo marsikaj novega. Bunker je kompromitiran, ker so ujeli nekaj kurirjev in smo se z vso kramo selili (drugi dan, ko sem prišla na center) in sedaj stalno potujemo: danes je menda že dvajseti dan, da nisem niti dvakrat prenočevala na istem mestu. Upam, da si depešo, ki sem ti jo poslala iz »Kokriškega odreda«, prejel. Veš, Dušan, težka je bila pot, saj veš, v kakšnem stanju sem in poleg tega sem nosila še odgovornost. Sedaj pa se to beganje še nadaljuje in me skoraj skrbi, ker se nam obeta še hajka. Ni mi težko zaradi sebe, temveč zaradi našega zlatega malega; bojim se, da ne bo nosil posledic teh mojih naporov. Sedaj delamo načrt, kam bi šla, da bi bilo zame najboljše. Vsi so silno dobri z menoj,

Matjaža skrbi zame in vsi mi pomagajo, kjer le morejo; ne vem, če bi kje drugje dobila tako dobre tovariše kot tukaj, zato si ne želim nikamor drugam, saj tudi drugje ne veš, kako bo.

Dušan, ne misli, da se pritožujem ali da ti morda kaj očitam. Ne, nikakor ne! Veš dobro, kakšen je moj odnos do te stvari in med tem časom se ni spremenil. Nekako čudno razpoloženje sem zapazila pri sebi: vedno bolj se pogrezam sama vase, vedno več imam posla sama s seboj; menda je to posledica fiziološkega stanja. Mnogo, zelo mnogo mislim nate, Dušan, in mi je težko, ko si tako daleč od mene, nimam od tebe nikakega glasu, ne vem, kako je s Teboj. Gotovo je tudi tebe zdelala zadnja hajka, upam pa da si vsaj Ti zdrav.

Večkrat premišljuje usodo najinega skupnega življenja. Čeprav ni dolgo tega, kar sva bila skupaj, vendar se mi zdi vse tako daleč in pollašča se me nekak strah: kdaj prideva zopet skupaj? Vem, čudna sem bila včasih, ne vem, kakšen je bil zadnji vtis, ki si ga odnesel od mene. Bila sem res strašno živčna, oprosti. Dušan, imaš rad svojo ženo? Ta tvoja žena Te ima res rada in to spoznavam vedno bolj, zlasti sedaj, ko Te ni poleg mene. Dušan, daj oglasi se, piši mi (oba z malim bova vesela) in morda se bo dalo kdaj tudi tako urediti, da se bova videla.

Neverjetno, kakšno spremembo v meni je povzročilo moje srečanje s Teboj. Sedaj vem, kaj se pravi ljubiti, res ljubiti. Dostikrat je ta beseda le prazna fraza,

tudi jaz sem jo smatrala dolgo časa za to; a danes gledam na to čisto drugače. Sedaj, ko so šli mimo nas prazniki, nisem pogrešala udobja iz prejšnjega življenja, pač pa sem si želela tistega toplega »doma«, ki ga občutim, kadar si pri meni. Precej truda me je stalo, da sem to premagala, da drugi niso zapazili. Danes pa me je duševno in telesno vrglo, je bilo pač preveč. Ne misli, da se je to demonstriralo s kakim živčnim napadom, ne le zabave se nisem mogla udeležiti, bila sem ves čas odsotna, bila sem pri Tebi in pri malem, bilo je lepo.

Da ne boš mislil, da imam res samo s seboj posla, naj Ti napišem, da se počasi vživljam v to, da sem član OB KOM-a, čeprav me je bilo tega od začetka nekoliko strah; saj sam poznaš moje sposobnosti. Bolelo bi me, če bi zaradi mojega stanja ne mogla opravljati dela, ker sam veš, kako je, če si odtrgan iz delovne skupnosti; le v slučaju hajke sem najbrž kam za nekaj časa zadeponirana. Zato ne skrbi preveč zame, saj so vsi tako obzirni do mene.

H koncu naj še pripomnim, da so s Koroško in s Korošci res križi, Matjaž pravi, da se prav lahko zgodi, da bo »zaglavlil«; vendar se mi zdi, da tako težko in hudo le ne bo.

Piši mi o vsem, o tvojem poslu in tudi o tem, kako imaš rad svojo Marjeto in najino mulo.

Vročé pozdrave in poljube

Tvoja žena

Dragi moj mož!

Veš, Dušan, čisto sama sem v bunkerju. Misli, veš, mi blodijo od stvari do stvari in so se mi zopet ustavile pri Tebi. Pogledaj, ni čudno, Ti si tudi nekje, zabiti proč od sveta, in pomagaš neki ženi, ker je prav tako, da še bolj potrebna pomoči kot jaz. Drugi pomagajo meni. Ne vem, a boš v tem /.../ pravilna logika, ki se tolikokrat uveljavlja med nami komunisti. Sam si tako majhen, slab, a v tem, da se zavedaš te slabosti, že nisi več tako slab. A nič nas /.../ sila, saj premagamo naravo samo, to najbolj občutim ob tej neizprosni zimi. Pomisli, da je plaz odnesel ljudi 400 metrov daleč, a so kljub temu izvršili svojo dolžnost. Kaj takega premore le komunist.

Morda že veš, morda boš šele zvedel, kako je z menoj. No, bila sem slaba in sem šla v bolnico na Jezersko; tam smo bili izdani in napadeni; rešila sem se zadnja in tri dni blodila po neznanem kraju, da sem zopet našla partizane. Težki dnevi, Dušan, ko smo bili napadeni in sem bila za las pred smrtjo in so mi opešale moči, me je pognala naprej misel nate in na onega, ki ga nosim pod srcem. Vem, da bi ti bilo, da bi nikdar ne videl najinega otroka. Še sedaj, ko pomislim na to, imam solzne oči. Morala sem se rešiti. Še danes mi je uganka, kako sem obnemogla, s premrzlimi rokami odmetavala sneg s skale, iskala prijemov in jo preplezala. Človek je včasih res čudovito

bitje. No, rešila sem se; sicer bi me ta dogodek kmalu stal nogo, ki mi je zmrzla, da nisem pravočasno našla tovarišev. Ko sem sezula škorenj, smo mislili vsi, da je noga izgubljena. Pri tem dejstvu mi je bilo nekako čudno pri srcu, a ob misli nate in na našo stvar se mi ni stvar zdela tako grozna. No, potem se je izkazalo, da se bo dalo rešiti in tovariši, ki jim nikakor ne pozabim njihove požrtvovalnosti, so me spravili na varen kraj.

S transporta naj ti omenim eno stvar. Peljali so me na saneh v jasni mesečni noči. Gledala sem v nebo in v spominu se mi je pojavila scena iz *Vojne in miru*, ko se Bolkonski ranjen zastrmi v nebo; ne misli, da so mene obšli enaki občutki kot njega, ki se mu je spričo tega neba vse zazdelo tako majhno in ničevo in je junak Napoleon postal popolnoma vsakdanji, slaboten človek. Ne, meni se je porodila misel, da je človeštvo močno, silno močno, zlasti tisto človeštvo, ki mu mi pripravljamo pot.

Sedaj sem že pet dni na mestu. Dva dobra koroška fantka, prava otroka prirode, mi strežeta. Za čitati nimam nič, torej premišljuje. Večkrat se mi hoče napisati te misli, a se vedno zbojim, da se mi na papirju razblinijo v nič, zato jih raje v sebi izpolnjujem do skrajnosti. Včasih me od tega kar glava boli.

Dušan, vem, da si daleč, odrezan od mene, a vendar te vsak dan pričakujem. Enkrat vem, da prideš! Saj vem, da misliš in skrbiš za svojo Marjeto. Se

spominjaš zadnjega večera? Kot bi slutila, kaj pride; a Ti vem, da prideš, saj v sanjah si podnevi in ponoči večkrat pri meni. Takrat sem doma in toplo mi je ...

Misli mi uhajajo v bodočnost, ko bova skupaj; zdi se mi, da bom takrat lahko dala več od sebe za našo stvar. Morda samo sedaj tako čutim, a zdi se mi resnično.

Dušan, lepo je, če imaš človeka in tovariša (ne vem, zakaj zopet jokam), kot si ti, lepo je tako ljubiti in tako biti ljubljen ...

Mnogo, mnogo pozdravov in poljubov
Tvoja Marjeta

8. 3. 45

Draga Marjeta!

Kakor torej vidiš sem srečno /.../ preko Koste do Matjaža. Tu je še [vse]* po starem. Upam, da so te že /.../ prenesli in da je celo že /.../ pri tebi in morda, morda, da je tudi že operacija mimo. Ko pišem o operaciji, tole: Matjaž mi je pripovedoval o partizanih, ki so jim amputirali nogo visoko v stopalu, pa so bili

* Besede v lomljenih oklepajih v vseh Pirjevčevih tekstih pomenijo smiselno rekonstrukcijo besede, ki je v rokopisu ni ali pa jo je težko prebrati. (Op. ur.)

po operaciji še vedno sposobni za na /.../ Torej /.../
ne bo tako težka.

Prepričan sem, da se z zdravnikom dobro razumeta
in da sta se tudi o malem vse pomenila. Piši mi, kaj
on misli o vsem tem.

Mirko ti je prav gotovo povedal o Ivici in o Andre-
ji. Škoda za obe. Po Ivici mi je zelo hudo, bolj hudo
kot pa za očetom. Držala se je menda zelo dobro.

Piši mi, srce, kako je s teboj, piši natanko, vse, vse,
saj veš, da me /.../ zelo zanima, ne samo zanima, /.../
saj sama veš. Vem, da se mučiš, ampak kljub temu. /.../

Zažigali so menda neki naši partizani, ki so imeli
zato nalog od štaba bat. Toda bilo je zelo prav, da
sem ostal tisti večer, če bi prišel en dan kasneje, ne bi
več našel obt... skupaj. Lahko si misliš, kakšen halo
je bil, ko sem prišel.

Pišem zelo zmešano, ali ne? Res ne vem, kaj bi ti
pisal, ko pa vse misli in skrbi tebi zaupam. Saj sama
veš, kako je, saj se /.../ s teboj tudi tako. Pisal bi ti
/.../, ker mi je lažje če ti pišem, kakor bi se pogovarjal
s teboj.

Zdaj odhajajo proti tebi Tončka, Zala, Johan in
Mile. Zala in Tončka se bosta oglasili pri tebi.

Zala bo poskrbela, kar se da tamkaj še [dobiti]. Mi
Ti pa tudi že kaj pošiljamo, pa Ti bomo še poslali.

Ne boj se. K Tebi prihaja tudi Viktor. Viktor bo komandir Tvoje zaščite. On ima od mene vsa navodila in bo šel takoj na delo. Kaj in kako, nočem pisati, pač pa ti bo Viktor vse sam povedal. Poleg njega bo ostal tudi oni tovariš, ki so ga poslali iz bataljona. Našli pa bomo še enega domačina. Tako bodo ostali pri tebi trije fantje. Za hrano bo tudi vse urejeno. Tudi knjige dobiš. Pošiljam Ti dve »špange«, da boš bolj zauberna (če se ne motim, pa jih potrebuješ, če se prav spominjam namreč, se mi zdi, da si nekoč rekla, da jih potrebuješ).

Srce moje, piši mi čim prej in natanko, kako je in kako se imaš, da vidim, kaj je treba izboljšati.

Jaz za sebe še ne vem, kaj in kako, koga bom sicer poslal čez Dravo, jaz pa se bom vrnil na /.../, čim vse uredim tu na /.../, torej se bom vračal mimo tebe, sicer pa itak nismo nekaj tako daleč stran od Tebe, pa bom verjetno lahko prišel že zdaj za kak dan na obisk.

Naj končam, upam, da je vse v redu s Teboj!

Mnogo poljubov tebi
in malemu Tvoj Ahac

9. 3. 45

Draga moja Marjeta!

K Tebi prihaja Viktor, ki bo za komandirja Tvojega bivališča, ki ga imenujem zdaj tu ginekološki bunker obkoma. Sicer sem Ti že včeraj pisal, a naj kljub temu

ponovim: pri Tebi bodo za stalno ostali: Viktor, oni tovariš, ki je že pri Tebi in so ga poslali iz bataljona, in še eden, ki pride iz bataljona. Viktor in oni tovariš, ki je iz bataljona in ki je že pri Tebi, naj gresta takoj na delo za nov bunker. Viktor Ti prinaša tudi nekaj sanitetnega materiala, sladkorja in kompota (torej vidiš, da sem mož beseda). Samo glej, da bo kompot res samo za tebe. Pošiljam Ti tudi nekaj papirja, kuvert, svinčnik upam, da imaš sama.

Najprej še nekaj novic. Luginja smo odstavili in postavili na njegovo mesto Boštjana. Olga bo v. d. sekretarja obkoma Skoja. Namesto Doreta je za sekretarja velikanskega OK. K postavljen Krištof, Dore je pa njegov organizacijski pomočnik. To je nekoliko zaradi dosedanjih Doretovih nerodnosti in nepravilnosti.

Piši mi, če so Ti iz bataljona kaj poslali. Ali potrebuješ takoj bele moke. V nekaj dneh Ti jo bom poslal, potrpi. Zdaj ko bo Zala tam, Ti bo lahko ona v marsičem pomagala. Zala se je kar »zrihtala« in se s Kosto izredno dobro razumeta. Gašperjeva Mira je približno v istem stanju kot Ti, torej dovolj kandidatov oz. kandidatkinj za »ginekološki« bunker.

Jaz bom zdaj nekaj časa z Matjažem. Moram tu zasliševati neke Avstrijce in urediti z Matkotom, ki se je skorajda zabil. Potem bom verjetno skočil za nekaj dni čez Dravo in se bom potem vračal na Štajersko. Vendar bom tebe še prej prišel obiskat, ne boj se, srce

moje, Tvoj Dušan ne bo kar tako šaril po svetu, ne da bi se Tebe spomnil. Piši mi, kaj potrebuješ, da bom lahko pravočasno vse uredil.

Srček moj, včeraj sem Ti v naglici pisal, oprosti, da je pismo tako suho, pisal sem v naglici in okrog mene je bil strahovit šunder, ker so ljudje odhajali na pot. Saj veš, kako je, eden išče to, drugi ono, tretji zahteva propustnico, četrti se poslavlja, itd. itd. Naj Ti zato danes pišem nekoliko bolj dolgo, veš srce, tako najino pismo, kakor si jih piševa midva.

Zdaj ko sem spet stran od tebe, mi je tako nekam čudno, kakor mi ni bilo še nikoli poprej, kadar sva bila daleč narazen. Zdi se mi, da mi je vse tisto, kar se reče zavest, zavest o tem, da sva poročena, zavest, da sem oče, zdi se mi torej, da je vse to res oživel v meni. Pa ne samo to, prav gotovo, da ne. Od Tebe sem odhajal tako bogat (čeprav sem težko odhajal), zlasti pa vesel, vesel namreč nekega posebnega spoznanja, ki je zelo dragoceno. Te dni, ko sem bil pri Tebi in ko je bilo s Teboj tako težko, ko si mi pripovedovala, kaj si morala vse prestati, sem videl, kako nama bo potem lahko in lepo živeti. Res, Marjeta, kakor sem to že prej rekel, kakor sem bil že prej v to prepričan, sem pa sedaj doživel. Je namreč različna med tem, kar samo veš, o čemer si prepričan, in pa med tem, kar živo doživiš. Jaz zase vem, da je to zadnje za moj odnos do življenja in do ljudi najvažnejše. Takole se nama bodo nizala spoznanja in doživetja in bova drug ob drugem vedno bogatejša

in bova prav zaradi tega vedno bolj navezana drug na drugega. Čudoviti so bili tisti dnevi, mislim na te dni, ko sem bil zdaj pri Tebi. Čudoviti namreč zaradi tega, ker je bila volja po življenju, po sreči, ker je bila najina ljubezen in skrajno slednjič najina vera v zmago in pravičnost našega boja tako močna, da nisva videla vsega tistega skrajno mižernega, okolja, v katerem sva živela. Takrat nisva prav nič živela v sedanjosti. Taki dnevi, čeprav posvečeni samo nama dvema, dajo človeku moči za vse drugo, spočiješ se, oddahneš in napiješ se novega poguma in veselja do dela. No, zašel sem. Pisal sem Ti o tistem čudovitem občutku, ki sem ga imel ob tistem doživetju najinega skladanja in najine življenjske volje, življenjskega razkošja, ki ga znava ustvariti drug za drugega tudi tam, kjer je okolje še tako žalostno. Jaz sem tega doživetja neskončno vesel in vem, da tudi Ti. To je čudovit občutek, ko Te ni bodočnosti prav nič strah. To je čudovit občutek, ko veš, da bo v bodočnosti tako, kakor si si od nekdaj iskreno in vroče želel.

Srce, ali si močna? Marjetek, ali imaš kdaj kaj vlažne očke? Pa najin zlati mali? Marjetek! Poljubi malega, prav vroče in iskreno in mu povej, da ima njegov očka vedno vlažne oči, kadar se spomni nanj in na njegovo ubogo mamico.

Mnogo, mnogo poljubov in

Piši čimprej!

Tvoj Dušan

Draga Marjeta!

Prišel je Mirko in mi povedal, da so Ti prste že odrezali – čestitam. In to, pravi, kar brez narkoze. Povedal je tudi, da si jokala, ali je bilo hudo?

Pošiljam ti tudi nekaj /.../ Jaz danes odpotujem z Mirkotom do Koste, kjer bom /.../ vse potrebno z Matkotom, potem pa bom prišel do tebe. To bo verjetno nekako v desetih dneh, torej računaj okrog 20. t. m. Takrat boš verjetno že lahko pomalem hodila, kakor mi je dal upati Mirko. Sploh mi je Mirko pravil, da se bo rana lepo zrasla. Ti ne veš, kako sem bil vesel tega, sicer si pa sama lahko misliš. Poleg tega naj Ti povem prav na uho – samo da ne boš še bolj domišljava – da mi je Mirko k moji ženi čestital.

Upam, da sta se z Mirkom dobro razumela, tudi midva sva se o vsem, zlasti o Andreji, vse lepo pomenila. V pripis temu pa me je tu, kjer sem, marsikaj zadelo. Pa ne samo zaradi Andreje, ampak tudi še zaradi nekaterih drugih stvari, tudi o tem ustmeno.

Kršen duš, zakaj nič ne pišeš, to je /.../ tretje pismo, ki TI ga pišem, od tebe pa nobene besede, to pa prav zares ne gre. Se bova skregala!!

Vse, kar se tebe tiče, sem naročil Doretu, ki se bo pri tebi oglasil.

Ali je /.../ že prispel in oni drugi iz bataljona tudi?
Sporoči mi to na vsak način.

Kako se kaj zdaj počutiš, srce moje, ko si brez prstov? Prav gotovo ti je bolje. Res, zakaj mi nič ne pišeš.

Naj končam za danes, ker imam še dosti dela zra-
ven /.../

/.../ pozdrav in poljub tebi
in malemu
Tvoj Dušan

11. 3. 1945

Dragi moj Dušan

$\frac{26}{27}$

Z velikim veseljem sem prejela Tvoje pismo. Med tem časom se je že izvršila »operacija«, kaj in kako, Ti je gotovo povedal Mirko. Kakor sem prej želela, da bi bil takrat poleg, tako vidim, da je bolje, da te ni bilo: bolelo me je, kar bi bilo hudo, pomagati pa mi ne bi mogel. Sedaj pa je vse za menoj in pravi Dr. Hađić, da bom čez 10 dni že lahko hodila. On bo ostal pri meni lahko še teden dni. Pridi, Dušan, med tem časom kaj na obisk, da se boš pogovoril z njim. Se zelo briga zame in je dejal, ko sem jokala od bolečin, da je to naravno, zlasti v tem stanju. Torej čisto pridna nisem bila, a je res bolelo, veš. Sicer sem pa močna in dobre volje, bodi brez skrbi za svojo ženo.

Smo še vedno na starem mestu, ker tam ni pripravljeno, a bo v kratkem. Z veseljem pričakujem Viktorja, mislim, da pride danes zvečer.

Živimo kar dobro, le sladkorja bo zmanjkalo. Če moreš, ga preskrbi, enako tudi petrolej in med ali marmelado. Hvala za »špange«! Ne gre toliko za stvar samo kot za dejstvo, da si se spomnil na tako malenkost. Hvala Ti za to!

Z malim je vse v redu, je priden in nič ne nagaja, Vedno bolj se mi zdi, da bo že v svobodi zagledal luč sveta. Dušan, vem, da Ti je težko, ko izgubljaš svoje, tudi meni je težko s teboj. A midva si gradiva nov topel domek, ki ga bo ogreval naš mali. Vse moje misli se sučejo okoli Tebe, vedno Te imam pred očmi.

Srce, pridi vsaj za kak dan do mene, strašno si želim tega!

Mnogo, mnogo poljubov
Tvoja Marjeta

16. 3. 1945

Dragi Dušan!

Pišem ti že iz novega bivališča; včeraj smo se selili, bilo je precej naporno, a glavno, da sem tu. Viktor je že prispel in je pomagal pri selitvi. Z njim sva se vse pogovorila in bom zaenkrat pridržala oba pevca; to toliko časa, dokler bom vsaj malo pokretna. Tudi Dore je pomagal pri selitvi in prav tako doktor iz

postojanke »Amerika«, ki je prišel z Viktorjem. To je bil že četrti zdravnik, ki je prišel k meni, sedaj – pravi dr. Hađić – se manjka le še, da pride kdo iz Gl. štaba.

Dragi moj Dušan. Hvala za Tvojo skrb; vem, da boš hud, ker ti to pišem, a sem res kar ganjena od tvoje skrbnosti. Sam pišeš: eno je vedeti in biti prepričan, drugo je doživeti. Vidiš, prav to doživljam tudi jaz. Ves čas od tvojega obiska sem zelo močna in se ničesar ne bojim; to ni prazna hvala, mi lahko verjameš! Ne boj se za tvojo Marjeto, je »korajžna«, saj tudi drugi tako pravijo.

Skozi okno sije sonce. Tudi to me navdaja z optimizmom. Če se moj mali ne bo rodil v svobodi, se bo rodil v soncu, to me navdaja z veseljem in ne bojim se ničesar.

28
29

Rana se celi dobro, doktor je zadovoljen. Ne potrebuje ničesar – razen cigaret. Pomanjkanje tobaka ga zelo muči in se ti priporoča. Sploh je pa prisrčen in imamo hec z njim.

Injekcije za Olgo se bodo nekoliko zakasnile. Veš kaj sem mislila? Da bi ti pripeljal Olgo semkaj in bi tu dobila injekcije. To je pač moj /.../, rada bi jo vide-la in govorila z njo. /.../

Danes je prispel Johan, ki ni dobil veze od 1–12. Sploh vlada na vojaških linijah nered. Borut ga pa tudi zelo lomi, sicer bo pa gotovo o tem poročal Johan sam. Sedaj bo odšel skupaj z Doretovo skupino proti vzhodu.

Veselim se tvojega prihoda, saj veš, kaj pomeni to za našo družinico. Dnevi, ki jih preživim s teboj, so zlati dnevi mojega življenja. Zato tudi vidim bodočnost vso zlato pred seboj. Čakal Te bo moj kurir, 20., 21. in 22. t. m. v hiši, kjer si imel sejo z Janezom Kranjcem in kjer si se raziral. Še nekaj: zaenkrat sem brez uši, saj veš, kaj iz tega sledi (pa brez zamere). Pravijo, da sem se kar pomladila, ko sem prišla v novi stan. Upam, da to ne bo šlo predaleč in ne boš našel froca namesto svoje žene.

Mnogo pozdravov in poljubov od družinice

Tvoja
Marjeta

17. 3. 45

Draga moja Marjeta!

Že zopet tisti čudni »popadki«, da Ti moram pisati. Res, to je čudno. Včasih je misel na tebe in na malega tako živa, tako trmasta, da se moram uستي in ti pisati. Pravkar sem prebral tvoja pisma, ki jih nosim s seboj in sem mimogrede poškilil na Tvojo fotografijo. Štiri tvojih pisem nosim v denarnici, eno ni več celo, manjka menda en list. Čudovita so ta štiri pisma, vsaj zame, čudovita, in nosil jih bom vedno pri sebi. Prvo je pismo s Tvojega potovanja proti Zilji, in sicer takrat, ko si prvokrat zaslutila, da si mamica, drugo je pismo iz Matjaževega bunkerja in pišeš o tem, kako Ti je opisano, kako Vama je bilo težko, ko si izvedela, da me ne bo več na Koroško, tretje pismo

je pisano iz Kort, ko si se vrnila iz hajke in preden si odšla na Jezersko, četrto pa v onem neznosnem bunkerju, ki si mi ga sama izročila.

Čudovita, pravim, so ta pisma in ni danes prvič, da jih prebiram, toda prvič je, ko sem jih prebral vsa štiri naenkrat. Menda so prebogata, da bi jih lahko vedno in ob vsakem času prebral vsa štiri na enkrat. Prav posebno razpoloženje mora človeka prevzeti. In danes je res tak dan. Dan je siv in pust, mrzel, ko srce in oko nimata zunaj v naravi ničesar iskati, ker je vse preveč pusto, dolgočasno in skorajda odurno in neznosno. V takih dneh, ko ni ne sonca ne žarečih, živih barv, ko ni nobene muzike ne v gozdu ne v zraku, skratka, ko ni ničesar razen puste in prazne sivine, ki v njej drevesa postanejo nenadoma tako čudno gola, zelena trava izgubi vsako pravo barvo in ne vidiš niti koščka modrega neba, v takih dneh se človek potopi sam vase in v sebi išče toploto, ki je zunaj ni, v svojem srcu išče melodij in barv, ki jih je zunaj zadušila pusta sivina. In kje drugje naj moje srce najde več toplote, več živih barv in več muzike, kakor ob tebi in ob malem?

Naj se vrnem k Tvojim pismom. Morda bi komu drugemu ne povedala in pomenila ničesar. Saj res v njih ni posebno izbranih besed, toda jaz vem, kdo jih je pisal in tako razumem, kaj je v tistih besedah napisano, ne samo kaj je napisano, jaz polno razumem vsako besedo, jaz čutim v vsaki besedi vso tisto muziko, vse tisto trepetanje, ki ga je bilo polno Tvoje srce, ko si ta pisma pisala. Morda čuti to vsak, ki pozna tistega, ki je pisma pisal, toda to ni še prav nič

čudnega. Nekaj drugega je, kar me [v] Tvojih pismih tako zagrabi, kar je v njih tako čudovitega. To je najprej Tvoja ljubezen in vse, kar mora pri ljubezni biti. Iskrenost, volja do življenja in dela, mladost, zdravje, sonce. Skratka, vse tisto je, kar sem si vedno želel, da bi imela v srcu moja žena, moje dekle. Pa tudi nežnost je v teh pismih, sicer nekoliko sramežljiva.

Malo je žensk, ki bi znale ljubiti brez poze, v teh tvojih pismih pa je taka ljubezen, živa v tem čudnem razpoloženju, me je še posebej »zagrabilo« še nekaj drugega: zadnje dni stalno premišlujem, kaj bi bilo najbolj pametno, da ukrenemo s teboj zaradi malega. Prav gotovo to poleg ostalega dela niso majhne skrbi, saj si lahko sama misliš. Včasih je prav težko prenašati tako skrb, toda ko sem prebral ta tvoja pisma, mi je odleglo. Odleglo zate, ker v Tvojih pismih z vso neposrednostjo zveni Tvoje zaupanje v tovarništvo, ki ga je ustvarila ta borba, ker v njih poje in vriska nepremagljiva vera v bodočnost in v našo moč. Vsa ta vera, to zaupanje to tovarništvo in moč, vse to je rezultat te borbe, toda z njimi so oplojena samo srca, v katerih je dovolj pravega jekla in ki jih je ogenj borbe dovolj prekalil. »Zagrabi življenje za vrat«, tako govore tvoja pisma, »naj se navriska in izjoče«, naj okusi srce najvišjo sladkost in najtežjo bolečino, glavno je živeti, živeti, polno živeti, okusiti vse, kar nam ta svet nudi – to je naša pravica, pravica mladosti in to je morda naša dolžnost, ki jo moramo izpolniti, če bomo hoteli doumeti svoj čas in razrešiti naloge, ki nam jih je postavil. Srce moje, mene ni ob Tebi ničesar strah, saj sije sonce iz Tvojih las, saj se

smeje pomlad iz Tvojih oči in iz Tvojih ust poje vsa zvonka in zmagoslavna pesem zmage.

Trpljenje in samozatajevanje – to je, kar nam je čas naložil. Vsak človek po svoje trpi in se po svoje zatajuje. Kar se mene tiče, bi bil rad največji med velikimi, da bi lahko prevzel nase največjo mero trpljenja in žrtev, in rad bi bil najmanjši med majhnimi, da bi se lahko čim bolj zatajil. Ali Te je strah, srce moje, pred trpljenjem, ali Ti je težko /.../ samozatajevanje. Jaz vem, da Te ni strah – to govore Tvoja pisma. Človeka vidim v njih, človeka, po kakršnem sem vedno hrepenel, človeka, ki se mi ob njem srce ogreje in naužije tiste čudovite muzike, ki je sama že življenje in mladost.

Marjetek moj zlati, ali razumeš, kaj sem napisal? Ali je čudno? Kot *post scriptum* k temu naj napišem to, da naša daljnost ni samo življenje razumeti, ampak ga tudi ustvarjati, zato tudi ne bomo pisali samo filozofije, ampak bomo tudi zavriskali in zajokali. Sicer pa, če me (lahko tudi *ne*) razumeš, so temu kriva Tvoja čudovita pisma. Štiri so in enemu manjka en list.

Pa še o nečem bi Ti rad pisal. O Ivici. Te svoje neugnane sestre nisem pravzaprav nikoli pošteno razumel, nisem ji videl prav obraza. Toda zdaj jo vidim, vidim jo v tistem trenutku, ko je v divji naglici menjala šaržer in prav tedaj jo je zadela krogla. Brzostrelka ji je omahnila iz rok, zagrabila se je za rano in sama omahnila po tleh. Vidim, prav razločno vidim njen obraz v tistem trenutku, ko ni mislila na smrt, ampak

na boj, na življenje. In tega obraza me je strah in mi je hudo, ker iz njega kriči in vpije preko smrti in švabskih rabljev in vsa tista njena neugnana sila, zato ker so takrat še bolj neurejeno kot prej zakrivali njeni razpuščeni lasje. In tako je z vsako smrtjo in z vsakim padlim. Gre mimo tebe, poznaš ga, njegov prijatelj si, toda njegove podobe se zaveš točno in natanko šele takrat, ko mu krogla prebije srce. Tako je tudi s Teboj. Tvoje podobe sem se zagledal šele takrat, ko mi je oni partizan pripovedoval o veliki plavolasi in lepi partizanki, ki leži mrtva nekje nad Lučanci /.../

Draga moja ženska! V nekem svojem pismu si napisala kot P. S. »Ahac, rada te imam, grozno rada.« Najina ljubezen, Marjeta moja, je *post scriptum* vsega najinega življenja. Glej, po čudnem naključju je tvoje pismo določilo ljubezni pravo mesto. Če je najino življenje posvečeno tej veliki borbi, potem je najina ljubezen čudovit P. S.

V nekem svojem pismu se opravičuješ, češ da je preveč čustveno. Kaj pa porečeš na tole moje pismo in vsa druga, ki sem Ti jih pisal? Sicer pa to niso prava pisma, to so sami P. S. Ona prava pisma pišemo s puško in v borbi in jih pišemo za vse ljudi, *post scriptumi* pa so samo za naju dva in za najinega malega.

Mnogo, mnogo poljubov
Tvoj Dušan

P. S. Marjeta, rad te imam, grozno rad!